

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

**Nicolai Cavssini Trecensis, E Societate Iesv, De Eloqventia
Sacra Et Hvmana Libri XVI**

Caussin, Nicolas

Coloniae Agrippinae, 1634

23. De forma Ciuilis Eloquentiæ.

[urn:nbn:de:hbz:466:1-70090](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-70090)

Iureconsultis Græcè inuenit, scripta, eadem lingua describi curasse, & hodieque in Pandectis Florentinis extare Græca responsa. Authentica quoque ipsa Græcè fuisse scripta, quæ vix paucos ante annos intelligi poterant lingua Græcæ ignorantie. Duodecim verò legum tabulas maxima ex parte è Græcia delatas, quemadmodum & philosophiam, omnesque ingenuas artes, quæ Iuriconsulto maxime congruunt, Græcè fuisse traditas. Græca idèò ut cum latinis semper coniungeret, Tullius filio erat auctor. Norunt omnes Marcum Catonem Censorium, eundem Oratorem, eundem historię conditorem, eundem iuris, eundem rerum rusticarum peritissimum, inter tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi seculo literas Græcas, senem etiam ætateque iam declinè didicisse. Hinc fit ut interpretes Græci, etsi Romanæ antiquitatis ignorantie labi potuerunt, & adeò lapsi sunt, magno tamè præsidio fiat ijs, qui in hac disciplina cupiunt excellere. Sanè Græca lingua familiaris fuit Modestiano, Papiniano, & Scauola, alijsque omnibus, è quorum libris digesta concripta sunt, ac quæ nunc omnium manibus tenentur, cum addiscuntur breuiore temporis spatio, tum eorundem interpretationibus magnopere iuuamur ad ea, quæ amissimus, restituenda.

Atqui Theophylo, præter non ita multos in eadem antiquitate lapsus, qui Iustiniani institutiones verè in Græcam linguam, nullo alio ad eos libros intelligendos esse aptiorem, scripsit Antonius Augustinus, ac reliqui postea comprobauerunt.

Quod verò ad rerum interpretationem attinet, inter plurimos interpretes qui institutiones Iustiniani explanauerunt, petendam maxime existimat Possennus istorum studiorum rationem ex Syluestro Aldobrandino, & Viglio Zuichemo, quibus si quis addere voluerit Ioachimum Mynsingerum, & Franciscum Hotomannum, meminert, ne manum admoueat ijs, qui Ecclesiæ permisso non sunt editi, neque emaculati: Sed de his, & cæteris auctoribus qui

volet, illum consulas

De forma Ciuilis Eloquentiæ.

C A P V T XXIII.

NVnc ad formam, & characterem dicendi in hoc forensi genere à prudentibus viris tractum venio, de qua re cum in eo libro, quem de stylo conscripsi, non pauca dixerim, tota hæc tractatio breuior futura est, & ciuilis eloquentiæ limitibus circumscripta.

Atque ut ea tantum attingam genera, quæ nunc spectatissima sunt apud omnes, duas potissimum eius eloquentiæ, quæ nunc in foro, & vita ciuili regnat, lectas esse video: Alij enim orationes inftar commentariorum scribunt ex magna linguarum atque testimoniorum sylua congestas, ut amplam speciem doctrinæ præferant, Alij vero dicendi genus longe dispar conlectantur accuratum, subtile, elimatum, suauis, optimis sensibus affluens, magno verborum delectu illuminatum, & venusta periodorum concinnitate vadiq; circumtonsum, quod est minus habeat doctrinæ ostentationis, minus tamen habet ineptiarum.

Quærunto igitur adolescentes cui potissimum stylo insistere debeant: nec desunt utrimque rationes, quæ in diuersa suspensos animos abripiant. Nam quod ad primum dicendi genus attinet, magnam concitat doctrinæ opinionem, quæ vna res hominum auribus suauissimè blanditur, magnam habet admirationem, cum in vnam orationem videmus omnium fermè sæculorum lumina confluisse.

Loquuntur vnus hominis ore tot veteres, & sua quisque vernacula loquitur, resonant vndique varia idiomata, Græca, Latina, Hebraica, interdum Chaldaica, & Arabica, quibus Italica, & Hispanica non raro admiscuntur. Non est iam fabula *tricornis Geryon*, quem temis loquentum linguis mythologi confixerunt. Audimus vno hominis ore tot peregrinas voces, & eius monstrum varietatem miremur sile superatam.

Afferuntur præterea auctores tam diuersi, tam ignoti, tam abditæ, qui postliminio in lucem sæculorum redeunt, tam lectæ pronuntiantur sententiæ, tam exquisitæ rerum obser-

Eloquentia in duas sectas conuicta.

Doctrinæ oratio magna habet speciem.

seruationes, tam illustres notæ, vt putes in vnus mortalis anima omnium heroum ingenia, artes inuenta restoruisse. Tum verò hæc dum ex memoriæ sacratio promptissima quadam facundia, & efferuescentibus verbis proferruntur, quis est qui hunc hominem non suspiciat, quis non obstupescat, imò quis hominem putet, non *vinam quandam, & spirantem bibliothecam, cui Deus omnes antiquarum disciplinarum thesauros crediderit.*

Doctrina orationibus an adhibenda. Tiullat animos hoc tergeminum sophos, & latius in perniciem eloquentiæ sui veneni suauitatem diffundit. Quod si quis obijciat tantam peregrinæ eruditionis ostentationem plurimum habere vanitatis: addunt qui se huic stylo addixerunt, longè saniores, & modestiorem esse: nam qui ex veterum mente loquitur, plus habet modestiæ, quam qui sui ingenij inuenta suis auditoribus venditat. Ad-

Antiquorum laus.

letur sibi quisque recentiorum hominum, quantum volet, & nouos ingenij sui factus, vt partum suæ solent, demiretur, nunquam tamen hoc assequetur, vt antiquos illos, quibus coronatis tot sæcula plauserunt, de gloriæ hereditate dimoueat. Quamobrem, cum dicunt sua, parum habent auctoritatis, at cum veterum sententias, & monumenta referunt, non iam homines loqui videntur, sed quædam ex arripode oracula.

Hinc fructus apud auditores vberior, quibus, etiam si præceptorem egeris, haudquam persuaseris, vt à te audita, quasi antiquorum effata suscipiant, siquidem rebus etiam optimis facile adhærescit ex nouitate fastidium: sed ne multis (inquiunt) rationibus moremur, discrimen omne sustulit experientia, nam qui huiusmodi actiones habent, aut orationes, nullis veterum sententijs, quasi stellis illuminatas, etiam si lautissimum manufactæ orationis explicent instrumentum, frigide tamen, & osecitanter audiuntur, nec prodest quod dicant se orationem, ex veterum quidem sensibus coagmentatam fingere, sed consultò premere, ne obscurent eloquentiam: Primum enim illiberales sunt, & erga summorum hominum manes ingrati, qui eorum premere nituntur memoriæ, & ijs tenebras offundere, à quibus lucem accipere. Deinde si nolunt intelligi, cur vtuntur, cur operam ijs impendunt? cur clauum purpuræ insuunt, si tegendi consilium est, sed nec tamen illi tegunt, & qui hæc alijs dissuadent, postquam contra doctos omni con-

tu declamarunt, doctrinam auctorum vsurpant, haud quidem latenter, & obscure, vel si quis modestiorem se in ea re fingat, vt illa virgo Virgiliana.

Et fugit ad salices, & se cupit ante videri.

Hæc fermè huius sæctæ argumenta.

Equidem fateor violentum esse consuetudinis imperium, cuius vis vbi semel in hominum animos, sensusque peruasit, non facile, nisi grauissimæ cuiusdam auctoritatis viribus, & læcrtis refringitur.

Qui primi in foro gallico post superiorum sæculorum infantiam, præcipua quadam eloquentiæ maiestate eminere visi sunt, cum essent & sanctiore doctrina exculti, & variorum librorū lectioe callerent, statim se in hoc dicendi genus coniecere, quod in tanta linguarum, & rerum ignorantia, plenissimum erat admirationis.

Itaque illi cum essent auctoritate graues, eruditione celebres, & ciuiliū artium disciplinis præclarissimè instructi, plurimos habuerunt imitatores, qui se ad vnus principis exemplar, quantum maximè possunt, nituntur effingere. Sed orientur (opinor) viti, nisi foras iam nati sunt, magi, & sapientes, qui illam dicendi peruersitatem, quæ se nostrorum hominum agglutinavit ingenijs, aut penitus euellent, aut certè succis viribus debilitatam, & comminutam in aliud domicilium emittant.

Est enim profectò error mentis, qui se dulcibus vitijs instillat, & specioso quodam doctrinæ prætextu oppreßis vanitate sensibus illudit.

Primum enim, quis veterum ita loquutus est?

Non sum is, qui velim omnia semper ad normas antiquorum reformari, scio multa pro sæculorum varietate, multa pro hominum ingenijs, populorumque disparitate mutari, maximè verò in eloquentia, cuius hoc fuit semper regnum, scenæ (vt aiunt) opinionique seruire. Sed tamen haudquam arbitror, contemnendam præstantissimorum hominum, in ijs præcipuè artibus, quarum gloria floruerunt, auctoritatem.

Quis igitur tanta idiomatum varietate, tam densa testimoniorum copia loquutus est?

Non mirum est (inquiunt) si Græci, qui & linguam suam mirantur impensius, & cæterarum gentium artes, ac disciplinas respiciunt,

unt, nunquam ferantur his testimonijs delectati, nisi forte Mosem velis à Demosthene Hebraicis citari verbis. Esto, hoc concedamus, Græcos, vt plurimum sua lingua contentos, cæterorum populorum idiomatica vel ignorasse, vel contempnissse: differi tamen non possumus, aliquos etiam veterum Græcorum latinis litteris exultos. Nam & Eusebium nouimus Virgilianos versus ex Pollione Græcos fecisse, nec imperitum latinitatis fuisse existimem Gregorium Nazianzenum, qui de Cypriani eloquentia tam accuratum tulerit iudicium. Sed & Demetrium quendam, ex græcis accepimus, Diuum Thomam græcis litteris reddidisse, quod olim Zacharias Pontifex, in Gregorij magni dialogis fecerat: aliquando tamen illi latina cum græcis commiscuit.

Hoc Demetrius Phalereus, vir iudicij (vt apparet) limatissimi, in oratione fieri prohibet.

Quid verò latini oratores, & qui vnus omnium instar est Tullius, quando prolixis, & frequentibus Græcorum testimonijs in orationibus vtitur.

Atqui profectò hic vir, si quisquam alius Græcarum litterarum fait peritissimus, & ea etiam argumenta sæpius attingit, in quibus liberius exultare poterat, vt in humaniorum sententiarum laudibus, ea oratione, quam pro Archia Poeta conscripsit. In hac tamen, & in cæteris, consultò eam Græcæ eruditionis ostentationem fugit, ne forum in Varronis bibliothecam commutare videatur.

Neq; tantùm hoc exemplo docuit, sed quid ipse de tota re sentiret, in grauissima Antonij Oratoris persona paucis indicauit his verbis.

Cicero 2.
de orat.
sect. 13.

Semper ego existimaui iucundiorẽ, & probabiliorem huic populo Oratorem fore, qui primùm quam minimam artificij alicuius, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret.

Verrius
in elo.
quentia
Gallica.
Doctrina
copia &

Nil opus est cætera persequi, si nostra quærimus tempora: ecce præ oculis, & manibus omnium, vir, quo neque auctoritate quicquam grauior, neque actior iudicio, nec vni cuiuslibet eloquentiæ limatior. Verrius Pro-cancellarius, qui in eo libro, quem de Gallica eloquentia non minus sapienter, quàm politè conscripsit, totam illam rerum, & testimoniorum inconditam farraginem, tam

grauis censura percudit, vt ad eius iudicium testimonio aliquid addere sit de re ipsa multum ætate-niorum
farrago
here.

Quo se igitur præsidio tuebuntur, qui hanc eloquentia dicendi rationem defendunt, an ijs rationi-inimica bus, quas supra commemorauimus.

Enimuerò multum habet hoc laudis, variam locorum, atque testimoniorum syluam congerere, quod mediocribus etiam ingenijs, si librorum copia affluerit, potest esse commune.

Num verò hoc potius admirabile est, orationem egregijs præditam sensibus, leni, & æquabili tractu diffusam, accuratam iudicio, verborum luminibus, & temperie figurarum præclarissimè consurgentem, quasi magnæ mentis flumen in aures circumstantium profundere, quàm ex Sanchoiatonis fragmentis, Glyca, & Micrologo putridiusculos aliquot locos eruere?

Hæc dico, non quod doctorum virorum operam in commentarijs, & obseruationibus antiquitatis respuam, quæ magnam apud literatos obtinet commendationem, sed eloquentiæ laureis præferri haudquaquam tulerim: nam & ipsi, qui hæc scribunt, experiuntur quanta facilitate excidant ijs, qui in librorum vsu mediocriter sunt versati, & si quod poema, aut orationem suo Marte pangere aggrediantur, tum demùm fateri coguntur, artem dicendi omnium esse operosissimam.

Qui sit igitur, vt non æquè suos auditores teneat eloquentia, ac varia solet eruditio?

Eloquen-
tia cur

Primùm, quia rarò talis inuenitur eloquentia, quæ perurat, & rapiat: deinde, quia si quæ optimè conscripta fuerint, non talem nanciscuntur actionem; paucos denique legi-
cedere
videatur
eruditio-
ni.

timos habet de sua dignitate iudices: nam quæ fermè dicuntur ab eloquentibus, cum ea tersa, & nitida esse oporteat, sit, vt ab imperitis in promptu cuique esse iudicentur: ijdem tamen si hoc ipsum conentur dicere, agnoscunt quantum, non dicam in ista grandi eloquentia, sed in minuta quidem subtilitate sit difficultatis. Quod si & ipsa esset, quæ esse debet eloquentia, & æquas, ac eruditas aures haberet, nihil esset ex omnibus humanis artibus admirabilius. Sed honorificum est (inquiunt) & modestum, præclaris veterum vti testimonijs, nec sua pro antiquis obtrudere. Quasi verò antiquorum doctrinæ nuncium

Kkk cium

cium remitteret eloquentia, nec eos & sæpe, & honoris causa appellaret. Num verò, & ubi vis probationum desiderat, si quæ sint in authorum verbis *ἰμφορικώτερον*, hæc excutunt eloquentes; num simillimas habent ex omni scientiarum instrumento rationes, num earum Principes crebris appellant sermonibus, num ipsi laudant impensius? num de suis aliquid arrogantius prædicant? Quod si nihil antiquorum inuentis addi nostri Censores volunt, suadeo vt artes, & ingenia, in pistrinum quoddam contumeliosæ seruitutis adigant, nec patiantur homines exercere quod nati sunt. Sed nos doctos scholiastas, & philologos suis commentarijs relinquamus, & nihil eloquentia dignum iudicemus, in quo offusa testimoniorum luxuries lucem obsecuret orationis.

Rectè igitur præcipere videntur, qui hæc de forensi eloquentia præferibunt.

Causulas splendide tractare.

Primum, vt forma generis iudicialis notior sit, atque illustrior, distinguenda sunt omnino genera causularum; quædam enim sunt causulæ, de quibus & audire, & dicere penè indignum est, ad quas si splendorem eloquentiæ rationis afferat, is videatur *ἰπιφακῆ μῦθον*, in lenticula vnguentum quærere: nec enim illustrem orationem afferre debet, nisi qui parem causillam inuenit. Aliæ sunt ornatae, & planè *ἰπισκευκαί*, quæ apparitionem stylum desiderant: aliæ sunt mediocres, quæ artem dicendi genus postulant: aliæ denique negotiosæ, & graues, quæ sine fuce verborum, & affectatione rerum tractandæ sunt. Et grauius in ijs peccant, qui vt eruditionis famam consequantur, ardent quadam pruriginè citandi, & passim orationibus authorum testimonia ijsdem verbis ingerunt, quæ ad inanem potius ostentationem, quàm ad tobur causillæ attinent.

Vnguentum in lenticula.

Secundum vitium est eorum, qui exquisitam vernantis styli lasciuiam, variæque expositionis figuras solertissimè componunt, quos Persius meritò exagitat.

Fures ait, Pedio, Pedius qui dicit crimina raris

Librat in Antithetis, doctas posuisse figuras. Laudatur, bellum hoc, hoc bellum, an Romule cenes,

Non moueat quis pe, & canet si naufragus, affem

Protulerim canias fracta cum te in trabe pictum.

Ex humero portes, verum nec nocte paratum. Plorabit qui me volui incuruasse querela.

Quid enim tam frigidum, atque alienum, quàm in discrimine capitis, aut fortunatum ambizioso genere orationis sese ostentare? & Blæsum imitari, qui sacrilegij, & peculatus postulator, à Cyrenensibus capitis causillam dicens, non se oratorijs defendit lacertis, sed Neroni placitum sperans, leuia carmina, & faciles versus in Senatu recitauit?

Persius ad causulas maladhibiti.

Tertium eos spectat, qui vel in leuioribus causillis petitis ex varia antiquitate historias tam auidè inferciunt, vt in hoc suum palmarium, vel præcipuum repositum esse arbitrentur, quos si non aliud, illud certè Lucilij *ἢ Καυβιδίου* edocuisse deberet.

Antiqua dicitur ca-

Κοιτῆροι καὶ βῆν ἀπολέλεχα, ἢ μίαις ἑταίρων

αἶγα, ὦν χάριμ ἤληφας, μιθάρου μετ- κλησε.

Ὅτι δὲ μοι κοινὸν τι πρὸς Οδρῶδας γένηται,

ὄτ' ἀπάγω κλέπας, οὗτ' ἀπο Θιρακο- πωλῶν.

Ἀλλὰ πρὸς Εὐτυχίδην, ἔχω μὲν κρίτην,

ὥστε τι ποιεῖ:

Ἐνθα δὲ μοι Σέρξης, καὶ Λακεδαίμωνι θῶ:

Πλὴν καὶ μὲ μὴ θηλέ νόμῳ χάριτ, ἢ μίγα κράτω

Ἀλλὰ λῆγει μενεκλῆς, ἀλλὰ τὸ χερσίδιορ.

Quod Martialis lib. 6. festiuissimè imitatus canit:

Non de vi, neque cade, nec veneno, Sed his est mihi de tribus capellis,

Vicini queror has abesse furto:

Hoc iudex sibi postulat probari.

Tu Cannas, Mithridaticumq; bellum.

Et periuria punici furoris,

Et Syllas, Mariosq; Mutiosq;

Magna voce sonas, manuq; tota,

Iam dic Posthume, de tribus capellis.

Sublatis igitur his, & similibus vitijs providere debet hoc maximè tempore orator, vt dicenda, tacendaque calleat, ac semper ad euentum festinet, & ad medias res, non secus ac notas auditorem rapiat. Superuacaneum non modò, sed & puerile videtur communi-

bus:

bus causis exordia adtexere, trahereque diffusus, & in transitionibus, ac parergis luxuriare, quæ omnia ludentium sunt potius declamatorum, quam negotiosorum hominum.

Quartum ad eos pertinet, qui longos amant circuitus, & diem, quod aiunt, dicendo eximere. Benè de hac re monet Paschalius, V. C.

Quæ ratio (inquit) est adstricti motis, totiusque adeò vitæ, eadem quoque est sermonis: ut enim in libera ciuitate fatendum est multa redundare in moribus, ita in orationibus, quæ ibi habentur, multa plerumque inest procacitas linguæ, & superfluens quædam verborum luxuries similis morum. Id totum in aula excipitur magno derisù, & exponitur pari fastidio. Quippe aulico palato, id est, docto, & erudito, nihil magis ad gustum est, quam sobrietas quædam ponderosa. Senatores liberi populi hoc se amplectuntur, quod multo sermone diem eximunt, ac multa libertate agunt.

At in aula hæc libertas est pro lasciuiâ, & nisi temperatur, continuò deridenda propinatur. Neque enim nuda, aut sola placet, sed ita si obnubitur grata illa suauitate, quam proignit peritia morum Principis. Illa quidem simplicior, hæc artificiosior. Et verò attenti, & perspicaces rerum æstimatores satis intelligunt, in ijs gentibus, quæ regnantur, vulgarem sermonem, cui merito nomen indè potest morum speculo, præ se ferre nescio quid pressi, concinni, neruosi, quale extat illud de Menelao dictum, qui,

Ἐπιροχὰς ἦν ἀγύρεος
Παῦρα δὲ ἄλλα μάλ᾽ ἠγύριος.

GENVS IVDICIALE.

De statu, & tractatione causarum.

CAPVT XXIV.

Restat vt Patronum, armis pietatis, eloquentiæ, & eruditionis instructum in causarum tractationem, quasi in aciem educamus. Qua in re primùm cognoscendæ sunt, quæ à Græcis *σέως* appellantur, de quibus, cum infinita sint propè apud Rhe-

tores Græcos sermonum curricula, lubet rem in pauca contrahere.

Status (vt ex vulgatis definitionibus constat) est quæstio, quæ ex primo causarum quid conflictu nascitur, in quo sciendum est, quod habet Tullius, quid sit intentio, depulsio, quæstio, ratio, ratiocinatio, infirmatio, quæ D. August. in sua Rhetorica fufius explicat.

Intentio igitur est, cum crimen aliquod intenditur ab aduersario, vt C. Flaminius Tribunus plebis Rempubicam malè gessit: hunc pater suus consilium plebis habentem de templo deduxit. Arguitur à filio læsæ maiestatis.

Depulsio, cum crimen defenditur à reo, vt non læsi maiestatem: ex hoc conflictu status fit.

Quæstio an maiestatem læserit Caij Flaurij pater?

Ratio, quid affertur in causæ fundamentum, vt in filium meum potestate vsus sum (inquit patens.)

Rationis infirmatio, cum diluitur, quod ad fulciendam causam affertur. At enim, qui patria potestate, hoc est priuata auctoritate, Tribunitiam potentiam, videlicet populi potestatem minuit, is maiestatem læsit. (Arguit filius.)

Iudicatio *κρίνωμεν* summa totius rei, & status quæstionis, ad quem collineare debent omnes argumentationes. An minuat maiestatem, qui in Tribunitiam potestatem patria auctoritate vtatur.

Longum est recensere, quot sint in hac parte scholasticorum, tum Græcorum, tum Latinorum ineptiæ, qui infinitas propè præceptorum minutias de statutibus congerunt. Ne tamen artis formulæ ignorarentur, placuit istud ex Curio Fortunatiano vetere iurisco-sulto subijcere.

DE STATV IN-
uestigando.

Et de causis Aysstatis.

CAPVT XXV.

Aysstata, quæ appellantur causæ sine statu, & fundamento, secundum Heteromagoram fiunt quatuor modis, quomodo
Kkkk 2 cii.

Aysstata
causa sine
funda-
mento
quomodo
dignos-
citur.